

Újpesti Helytörténeti Értesítő

1998. május

V. évfolyam 3. szám

A Fusch Testvérek Divatáruháza a Szt. István téren. Épült 1894-ben, felújították 1992-ben.

(Fotó: Bleicher Imre)

Fejes Antal:*

Szemelvények Újpest történetéből

Élet a Pesti-síkságon 1520-ig

Újpest és öse Káposztásmegyer, a Duna bal partján kialakult önálló földrajzi egység, a Pesti-síkság része. A táj arculatát a jégkorszakban az Ős-Duna építő és romboló munkája alakította ki, és a későbbiekben a szél lösszel és homokkal hordta be a folyam által kialakított kavicsteraszokat. Ezekben a kavicsteraszokban bukkant mamutok és ősrorszarvúak csontjaira Klima Lajos, amikor a század elején ásatásokat folytatott a Megyeri Csárda mellett.

Az őskortól a vaskorig

Területünkön viszonylag későn alakultak ki az első emberi települések. A Duna és a beléje ömlő patakok ártereiből kiemelkedő homokdombokon a Kr.e. III. évezred második felében jelentek meg az ún. Ludanicei-kultúrába tartozó pásztornépek nagyobb csoportjai. Őket a III. évezred végén, a rézkor utolsó szakaszában az ún. péceli-bádeni kultúra népei követték, akik hamarosan a térség egyeduralkodó etnikuma lettek.

A péceli kultúra összeomlása után közel fél évezreden keresztül lakatlan volt a táj. A hosszú néptelenség után először a korai bronzkor végén jelentek meg az ún. vatyai kultúrához tartozó törzsek a megyeri révnél, amely valószínűleg már akkor is fontos átkelőhely volt. A népesség főleg a Dunához lefutó patakok völgyeiben, a homokdombok oldalában telepedett meg. Sűrű telepeiket a Budapest-Vác vasútvonal mentén, valamint a Baross utca 90. szám alatt, az egykori Károlyi-uradalom homokbányájában találták meg a régészek. Az ásatások során előkerült nagyszámú szarvasmarha-csontból és kisebb számú juh- és lócsontból a tudósok arra következtettek, hogy egy nagyllattartó, nomád nép lakta ezt a helyet.

A bronzkor végén a vatyai kultúrába beékelődött újabb népcsoport, a magyarádi kultúra hatására jelentős változások kezdődtek térségünkben. Az újonnan érkezők nem ütköztek ellenállásba, összekeveredtek az őslakossággal, és kölcsönösen átvették egymás szokásait. Az újabb változásokat az ún. halomsíros kultúra népe indította el. Ezek a harcias nomádok ÉNY-felől, a Duna mentén haladtak előre, és elpusztították a helyi, őshonos civilizációkat. De az ő uralmuk sem tartott sokáig, őket az ún. urnasíros kultúra harcosai üzték ki lakóhelyükről a II. évezred elején.

A Kr.e. I. évezred eseményei közül a szkíták immár vaskori kultúrájú feltűnéséről van adatunk. A helyi vaskori-szkíta kevert népesség csoportjait egy újabb nép, a kelták egészítették ki. A IV. századtól túlsúlyba került kelták a La-Téne kultúrát terjesztették el.

A római kor

Közvetlenül a római hódítást megelőző időszakban a mai Újpest területén a kelták egyik törzse, az eraviszkusz (eravisci) élt. Nagyjából a Kr.e. I. század közepén a Kárpát-medencét több háború rázta meg, amelyek a helyi kelta őslakosság, valamint Burebista dák király birodalma között zajlottak le. E háborúk a keltákat szinte teljesen megsemmisítették, de a dák birodalom is jelentősen meggyengült. Ennek egyenes következménye volt az, hogy a Kárpát-medencében hatalmi vákuum keletkezett. Természetesen ezt az ürt a térség két új hatalma, a római birodalom és a szarmata-jazig törzsek szövetsége nem nézhette tétlenül. Az általuk meghódított területek között a választóvonalat a Duna alkotta.

Kezdetben a két hatalom között viszonylag békés volt az együttélés, amit mi sem bizonyít

* A szerző az ELTE levéltár-szakos hallgatója, helytörténeti kutató. A most közölt szemelvények egy nagyobb tanulmány részletei.

jobban, hogy a Kr.u. I. század végéig Aquincumban csak egy kiegészítő segédcsapat táborozott. Azonban a Kr.u. 80-ra ismét erőre kapott dákok felbujtották a szarmatákat, hogy rohanják le a római Duna-melléket. Emiatt szükségessé vált a Duna-vonal megerősítése, amit úgy hajtottak végre, hogy négy légiót vezéreltek Pannóniába a Rajna mellől. Hamarosan kiépítették az erődrendszert (a limest), amelynek egyik előretolt állása volt a Megyeri Csárda helyén állt őrtorony, a burgus. (Ezt az épületet a Neogrády-féle tanulmány tévesen nevezi castrumnak, azaz erődnek.)

A háborúskodások elültével újra helyreálltak a kereskedelmi kapcsolatok a rómaiak és a szarmaták között. Ennek legjobb bizonyítékai a szarmata sírokból előkerülő római terra sigillata darabok, üvegáruk és pénzérmék.

Újpest területén a legnagyobb szarmata települést 1969-ben tárták fel a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai, a mai Babits Mihály Gimnázium melletti kiserdőben. Ezt a lelőhelyet Neogrády László fedezte fel, amikor is terepbejárásra vitte a Megyeri Úti Általános Iskola Helytörténeti Körét.

További római emlékek kerültek elő a Vízműkertből, ahol is többek között egy Kr.u. 130-ból való pénzérmét találtak, amelyet Aurelianus császár veretett.

Római köemlékek későbbi épületekből is előkerültek, így az őrtorony maradványait felhasználták a káposztásmegyeri, az alagi és a rákospalotai középkori templom építéséhez. Valószínű, hogy a mai Váci út őst is a rómaiak építették, mivel erre közlekedtek Contra-Aquincumból az Ipoly torkolata felé.

A szakadatlan háborúk és a hunok bevonulása miatt a rómaiak 433-ban feladták Pannóniát, és így elvonult a burgus őrsége is.

I/3. A népvándorlás kora

A IV. század végén új, az addigiaknál veszélyesebb szomszéd, a hunok nyugtalanították a provincia határterületeit, s a birodalom többé már nem volt képes arra, hogy megvédje a határmenti

településeket. A következő évtizedek történetét a provincia fokozatos feladása, s a római falak közé betelepülő barbár törzsek uralma határozta meg. Sajnos, az ötödik század elején kibontakozó hun birodalomnak Újpest területéről eddig még semmilyen anyagát sem ismerjük, sőt vidékünk az ezt követő századokban is látszólag lakatlan. Ennek ellenére biztosnak vehetjük azt, hogy különböző germán törzsek itt is megfordultak.

568-ban jelentős fordulat állt be a pesti oldal történetében, az avar honfoglalás, amelynek első hullámai azonnal érintették a Duna menti átkelőhelyek környékét. Az avar uralom évszázadaiban azután a Duna mindkét oldalán megnőtt a nép-sűrűség. A pesti oldalon a temetők egész sora erre utal, különösen a 7. század végétől, az avarság második hullámát követő időszakban. Az ún. griffes-indás övvereteket viselő törzsek az újpesti térségben is megvetették a lábukat, amint ezt néhány sírlelet igazolja. (Így például a káposztásmegyeri homokbányából előkerült kengyelpár, amely ma a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található.)

A népvándorlás-kor mozgalmas időszakát 856-ban a magyar honfoglalás zárta le, amely újabb fejlődés nyitányát jelentette Újpest térségében.

A honfoglalás és a középkor évszázadai

Az észak-pesti határ középkori településrendszerének első periódusa a honfoglalás korában alakult ki. Az e területre vonatkozó konkrét régészeti leletek hiányában ezt a folyamatot csak nagy általánosságban vázolhatjuk.

Újpest és közvetlen környéke a Szentendrei-sziget déli csúcsánál a Dunába ömlő Szilas-patak mentén helyezkedik el, Rákospalota közvetlen szomszédjaként.

A megyeri rév két oldalán kialakult települések, Békásmegyer és Káposztásmegyer területének korai története a szűkebb térség történetétől elválaszthatatlan. A békásmegyeri Duna-parton előkerült putrisort, kemencét és kerámialeleteket László Gyula avar és más népvándorlás kori edényekkel hasonlította össze: megállapította, hogy a békás-

megyeri edényégető kemence az avar birodalom bukása után keletkezett és a 10. század közepéig működött. Feltehető, hogy Budapest térségében több ilyen kemence is volt, erre mutat maga a Pest név is.

A honfoglalás korának etnikai kérdéseit vizsgálva Kniezsa István megállapításait fogadhatjuk el, amelyek szerint a Duna mindkét partján egységes magyar népesség telepedett meg, és élt tovább a 11. században is. Ezt mutatják a kor régészeti emlékei is. A temetők és szórványleletek tanúsága szerint Pest megyében a Szentendre-Dunakeszi vonaltól délre eső területen telepedhettek le a honfoglalók. A temetők és a magányos sírok a Duna mentén valamint a Pest-szolnoki út vonalán helyezkedtek el. A temetők — amennyire erre következtetni lehet — általában nagycsaládi temetők, kis sírszámmal. Térségünkben a legjelentősebb lelet az 1897-ben megtalált magányos női sír volt, amelyet Rákospalotán ástak ki Bezerédy Adorján telkén.

A régészeti leletek a településtörténeti kérdésekre nem adnak választ. A Szilas-patak torkolatánál, az Újpesti vízmű területén helyezkedett el a középkori Megyer falu, ezen a környéken volt a falu „4 öl széles és 6 öl hosszú, régi, jól keletelt falusi egyháza” is, amelynek a romjai a múlt század végén még megvoltak, de az 1960-as években sorra kerülő földmunkák folyamán teljesen megsemmisültek.

Megyer falutól néhány km-re, a mai Rákospalota-Újpest vasútállomás és a palotai Sin utca területén körvonalazhatók a következő település határai. 1892-ben Rákospalotán, a Sin utcai ún. Püspök-villa környékén tereprendezés közben dúltak fel sírokat. Ez a temető az ásatások szerint a legteljesebb középkori temető vidékünkön. Pósa Lajos feltárásai szerint e sírok három, jól elkülöníthető rétegben feküdtek, és ezen kívül megtalálták az elkülönítetten eltemetett előkelők sírjait is. A falu neve máig rejtélyes, egyetlen korabeli forrásban sem szerepel. Az is lehet, hogy itt nem is volt falu, és ez a hely csak egy majorság volt, avagy Palota falu afféle „temetődombjaként” funkcionált.

A régészeti lelőhelyek bemutatása során kitűnik az, hogy a falvak sűrűn, egymástól mindössze 1,5-3 km távolságra helyezkedtek el. Ez a jelenség hazánk más vidékein is megfigyelhető,

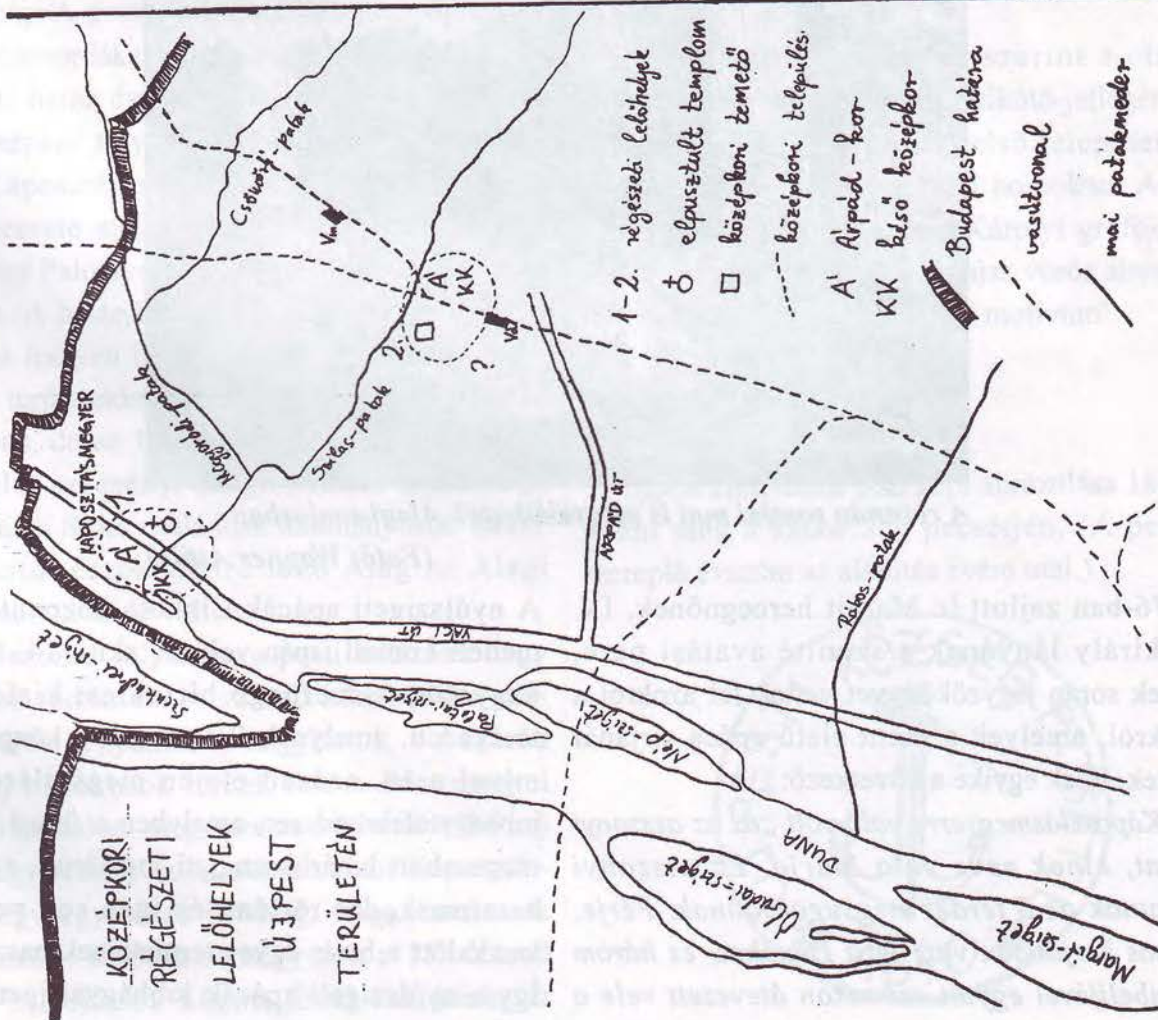
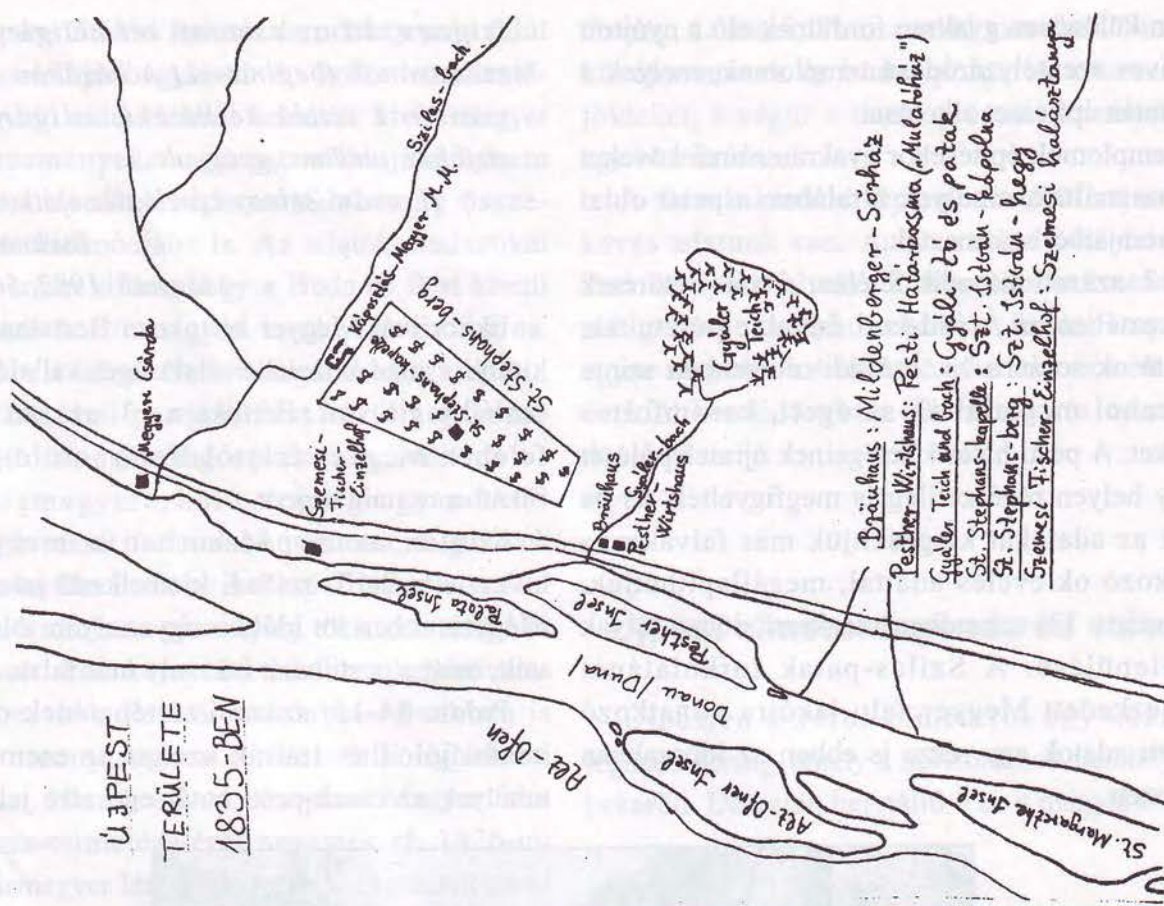
tehát ez a topográfiai elhelyezkedés nem helyi sajátosság.

A tájegységenkénti települések azonos földrajzi adottságai meghatározzák a települések szerkezetét, a gazdálkodás módját, s ezek a tényezők ez életmódra is hatással voltak. Területünkön a falvak mocsaras patak völgyek közti hosszúkás dombok patak felé eső oldalán keletkeztek, így helyezkedtek el a temetők is. Sajnos egyetlen esetben sem sikerült ezek pontos határát megállapítani. A települések alkotórészeinek, a falunak, a temetőnek és a templomnak a pontos azonosítására sem volt lehetőség.

A falvak kutatásának legnagyobb nehézsége a kora középkori települések jellegzetességében rejlik. A falvakat alkotó házak, kemencék, gazdasági épületek régészeti nyomai egyrészt a szántóföldi műveléssel, másrészt a patakok mesterséges medrének kialakításával szinte teljesen megsemmisítettek. Így tehát csak nagy általánosságokban ismerhetjük a hajdan itt élt emberek mindennapjait.

Magyarországon az alföldi falvak lakói általában földbe ásott, rendszerint egy helyiségből, majd a 12. századtól kezdve kétosztású, két helyiségből álló házakban éltek. A házak jellegzetes tüzelőtere a ház egyik sarkában megépített, vagy a ház földfalába vájt kemence volt. A házakat nyeregterítő fedte, amelyet ágasfák tartottak. A felmenő falak váza különböző méretű cölöpökből és ágakból kialakított karós szerkezet volt, amelyet tapasztással borítottak. A házak között kemencék, a házaknál sokkal nagyobb alapterületű gazdasági épületek voltak. Az utcahálózat kialakulásáról, fejlődéséről az adatok hiánya miatt nagyon keveset lehet tudni. A házak elrendeződése, a település összképe egyelőre nem rekonstruálható.

A falvakhoz tartozó templomokról többet tudunk. Újpest környékén a legkorábbi épület az alagi rotunda (körtemplom), amely a 11. század végén épülhetett. A régészeti adatok alapján feltételezhető, hogy a 13. század közepére majd mindegyik környékbeli településhez templom is tartozott. Budapest területén lévő falusi templomaink építési idejét általában a 12. század végére vagy a 12-13. század fordulójára tehetjük. A pesti

oldalon különösen gyakran fordulnak elő a nyújtott félköríves szentélyzáródású templomok, melyek a későromán építészet alkotásai.

A templomok építésekor gyakran római köveket is felhasználtak, amelyek általában a pesti oldal épületromjaiból származtak.

A 13. század második felében a tatár betörések következtében az Árpád-kori falvak elpusztultak, az ásatások során a 13. századi rétegekben szinte mindenhol megtalálták az égett, koromfoltos rétegeket. A pesti határ községeinek újratelepülését néhány helyen régészetiileg is megfigyelték, és ha ezeket az adatokat kiegészítjük más falvakra is vonatkozó okleveles adattal, megállapíthatjuk, hogy még a 13. században megkezdődött a falvak újratelepülése. A Szilas-patak torkolatánál elhelyezkedett Megyer falu lakóira vonatkozó történeti adatok egy része is ebben az időszakban keletkezett.

szigetre. Itt az asszony két hétig egy férjes szesztrának (beginának) a házában lakott. A szesztrák vitték kétkerekű taligán Margit sírjához, ahol meggyógyult."

(Forrás: Zolnay László: Az elátkozott Buda

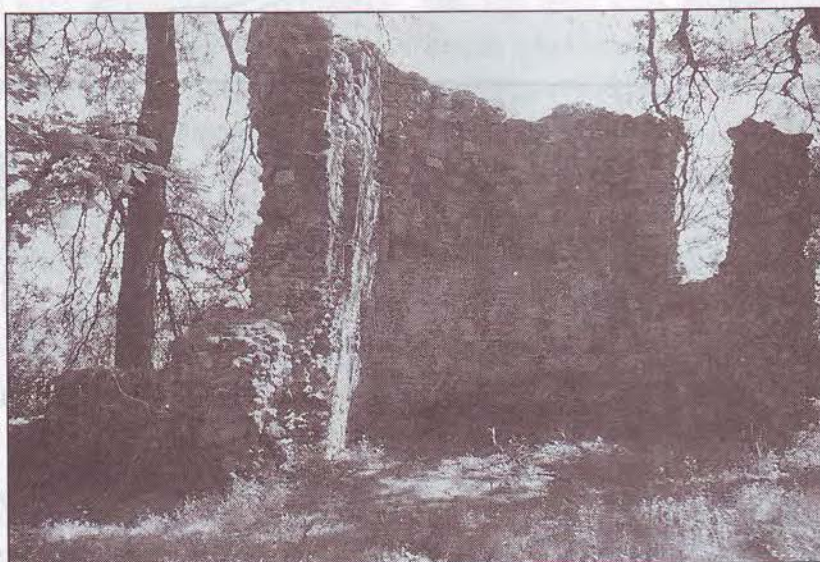
Buda aranykora

Magvető, 1982, 561. oldal)

Ekkoriban Megyer birtokosa Bertalan ispán, a királyi család közelében tisztséget vállaló Fraknoi család tagja volt. Birtoka a 13. század második felében Megyer falutól Hartyánföldre, a mai Sikátorpusztáig terjedt.

Miután az Árpád-korban a megyeri rév elvesztette 9-10. századi kiemelkedő jelentőségét, Megyer ebben az időben ugyanolyan jobbágyfalu volt, mint a pesti határ bármely más falva.

Palota 14-15. századi történetének okleveles adatai jól illusztrálták azokat az eseményeket, amelyek az észak-pesti határ egészére jellemzőek.

A rotunda romjai mai is megtalálhatók Alagi-majorban

(Fotó: Wagner Attila)

1276-ban zajlott le Margit hercegnőnek, IV. Béla király lányának a szentté avatási pere, melynek során jegyzőkönyvet vettek fel azokról a csodákról, amelyek a szent életű apáca sírjánál történtek. Ezek egyike a következő:

Káposztásmegyerre való volt „az az asszonyi állat, kinek neve vala Mária. Ez asszonyi állatnak az ő térdei megsugorodának. Férje, János karjában vitte le a Dunához, és három falubelijével együtt csónakon átevezett vele a

A nyúlzigeti apácák Cinkota központú birtoka mellett Lóránd ispán volt az, aki a 14. században nagyobb, összefüggő birtoktest kialakítására törekedett, amelynek Palota volt a központja. De mivel a 14. század elején megszilárdult az a jobbágytelekrendszer, amelyben a falusi telkekhez megszabott határhasználati jog járult, egyre több hatalmaskodás történt, és igen sok pereskedés kezdődött a határ egyes területeinek használatáért. Így a nyúlzigeti apácák jobbágysai igen gyakran

ellentétbe kerültek a Palotát és néhány más falut birtokló család jobbágyaival. Az ezeket az ellentéteket tárgyaló oklevelekből nemcsak a vita tárgyát képező eseményeket rekonstruálhatjuk, hanem betekintést nyerünk a paraszti lakosság összetételébe és életmódjába is. Az adatok statisztikai elemzése során kitűnt, hogy a Buda és Pest körüli falvak lakói között nagyon kevés volt az iparos. Ugyanakkor a falvak életét vizsgálva az is kiderült, hogy a Duna bal partján, Pest körül a gabona-termesztés csak másodlagos jelentőségű volt.

Ez megmagyarázható azzal, hogy a határ legnagyobb részét futóhomok borította, s igen sok mocsaras terület is volt. A Pest-Cinkota vonaltól északra eső területen viszonylag több szántóföld és kaszáló volt. Pest környékét inkább a kertművelés jellemezte, de a Pesttől távolabbi falvakban is jelentős mennyiségben termeltek konyhakerti növényeket. Hiszen a kora középkori Magyar falut is káposzta-termeléséről nevezték el. 1426-tól Káposztásmegyer lett a falu neve, s ez maradt mind a mai napig. A pesti határ pusztáin juhnyájukat és talán marhacsordákat is legeltettek.

A pesti határ északi sarkában levő földek az egész középkor folyamán világi birtokosok kezén voltak. Káposztásmegyert 1357-ben a Szécsényi család szerezte meg. Az erről tudósító oklevél a szomszédos Palotával közös határ megállapítását is bemutatja. A határjárás adatai szerint a Szécsényiek birtoka mélyen benyúlt kelet felé, déli határán mocsaras területekkel. Majd száz évig volt a család birtokáéban, de az 1430-as években az uralkodó a birtok felét szécsényi Salgó Miklós hűtlensége miatt a budai Stoss családnak adományozta. Ekkor a Megyertől északkeletre lévő Alag az Alagi középnemesi családé volt.

A 15. század folyamán a pesti határban nagy változások történtek. A század közepétől a dél-pesti határba nyomult a nagybirtok, s a század végére új birtokosok tűntek fel. A Pest-megyei Rozgonyi uradalom megszerezte a Pesttől délre eső terület nagy részét, az északi határban Káposztásmegyer egy-egy része is világi nagybirtokosok kezére került. Káposztásmegyeren a 15. század végén a birtokosok között főúri családok, az

Ország, Losonci, Thuz család szerepelt. Mellettük középnemesek és budai polgárok szereztek itt földeket, s végül a budai prépost is rendelkezett egy birtokrésszel.

A falvak késő középkori életéről sajnos elég kevés adatunk van. A 16. század első felében a Pest környéki falvakra kettős teherként nehezedett a Jagelló-kor elején kezdődő „feudális nyomás” egyre nagyobb mértékű növekedése és az 1520-as évektől kezdődő török elleni háborús események növekvő terhe.

Újpest címere: legenda és valóság

Újpesten a város címeréről egy közismert legenda kering, amely a helytörténeti tankönyvbe is bekerült. De vajon helytálló-e ez a magyarázat?

A legenda

Az újpesti legendárium szerint a címeren szereplő horgony a település kikötő-jellegére utal, valamint arra, hogy Újpest első telepesei megkapaszkodtak a sivár megyeri homokon. A címer tetején elhelyezett korona a Károlyi grófok fennhatóságát jelképezi. A címerpajzs vörös alapszíne a „korban (XIX. század) kedvelt motívum”.

A valóság

Újpest címerének első képi ábrázolása 1845-ben jelent meg a kisközség pecsétjén. (A pecséten szereplő évszám az alapítás évére utal.)

Bátran kijelenthetjük, hogy az Újpesti címerről szóló legenda legtöbb elemében téves, utólagos belemagyarázás. Így tehát a horgonyos címerkép magyarázatául szolgáló legenda ugyanúgy keletkezett, mint a magyar államcíméré. (A magyar címer elemeinek beazonosítása Magyarország földrajzi tájaival Bonfininél kezdődött és Werbőczy Tripartitumában teljesedett ki.) A címer fölébe helyezett korona csupán díszítés, és egyáltalán nem utal a grófi felsőbbbségre. De nem is utalhat, hiszen az újpesti címer koronája mindössze 5 ágú (tehát ez csak egy nemesi korona), míg a grófi korona 9 ágú. Az Újpesti címer koronája így tehát utólagos rátét, hiszen nemesi koronát csak az ún. „nemesi községek” viselhettek a címerükön.

A valószínű eredet

Az újpesti címer valós eredetének felkutatása nagyon nehéz feladat. A nehézségek ellenére valószínű, hogy az eredet kérdésére a választ egy, a II. világháborúban elpusztult klasszicista bérház homlokzata adhatja meg. Az épületről készült fényképen látható, hogy a ház homlokzati timpanonját egy címer, a Heinrich-család címere díszítette. Ennek a címernek több eleme egyezik az újpesti címer főbb alkotórészeivel.

A Heinrich-család címerén megtalálható az újpesti címer két legfontosabb eleme: a horgony, valamint a nemesi korona.

A címer leírása: A címer két alapszíne a vörös és a kék. Négy mezőből áll, három motívum található meg rajta.

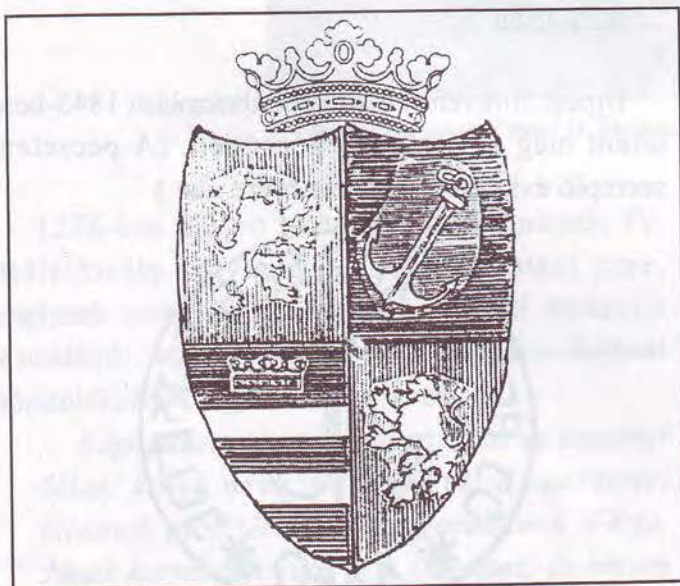
1. motívum: a cseh címer-oroszlánhoz, az ún. „Przemysl-oroszlán”-hoz hasonló állatábrázolás, amely kétszer fordul elő a címeren. Az első címermezőben jobb felé, a négyes mezőben pedig elfordulva balra néz. A címerkép alapszíne sötétvörös.

2. motívum: a horgony ábrázolása, amely meg egyezik az újpesti címeren megtalálható ábrával. (Azaz szintén kétágú horgonyt láthatunk, egy láncszemmel.) A címerkép alapszíne sötétkék. Valószínű, hogy ez egy ún. „beszélő címer”, azaz a címertulajdonos kereskedői, hajótulajdonosi foglalkozására utal.

3. motívum: négyszer vágott mező. Az alapszín sötétkék, ezt szeli keresztül két ezüst mező. A címerkép legfelső (1-es) mezejében egy arany színű, 5 ágú nemesi korona látható. (Ez is előfordul Újpest címerén.)

A címer tetején szintén egy ötágú nemesi korona található, amely a család nemesi voltát mutatja. (Valójában nem lenne szükségszerű, de a heraldikusok szerint a korona nélküli címer „csúnya és befejezetlen”).

Feltehető, hogy a Heinrich-család István-hegy egyik bérlője volt, és az újpesti címer megalkotásakor az ő családi címerükről vették az új település jelképét.

A Heinrich-család címere

Újpest címere

Dr. Szerényi Antalné:*

Adalékok Újpest kulturális életéhez 1945-1949 között

1945. Olyan évszám ez, amely örökre emlékeztet marad az egész ország, minden település és minden egyes ember számára. Új világ kezdődött, új gondolkodásmód, politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi területen. Sajátosan kettős arculatú: felszabadulás a nép- és emberellenes fasizmus alól, s ugyanakkor elnyomás egy idegen nagyhatalom részéről, bár ennek karakterisztikus jegyei csak néhány év múlva váltak nyilvánvalóvá.

Újpest 1945. január 10-én lett szabad. „...a felszabadításban a Vörös Hadseregnek talán Újpest munkássága nyújtotta a legnagyobb segítséget már 1944. decemberében... Az ellenállási mozgalom területi bizottsága felállított egy harminc tagú katonai csoportot... Gidófalvy főhadnagy és Szőnyi Szücs zászlós, Horváth Tivadar főhadnagy a csoportot legalizálták, iratokkal látták el... a csoport tagjainak száma az áldozatkész munkásokkal és partizánokkal napról-napra növekedett, sok nagyszerű akciót hajtottak végre...”

(Szabad Újpest, 1945. január 27.)

A város élt, lélegzett, szelleme újjászületett. Pesten, Budán még dörögtek a fegyverek, Újpesten 1945. január 27-én megjelenik az első újság — a Szabad Újpest.

Az élet megindulásáról, a mindennapok örömeiről és gondjairól, egy új életforma és életszemlélet kialakításáról és vele együtt egy biztató jövő távlatairól a napi sajtónál hitelesebb képet aligha kaphatunk.

Újpesten 1945-49. között a következő lapok jelentek meg:

A már említett Szabad Újpest, (1946-48), Észak Pestkörnyék (1949), Független Nemzet (1946-48), Jövő (1946-48), Újpesti Figyelő (1946), Újpesti Szabad Zsidó Élet, utóbb Szabad Zsidó Élet (1947-1948).

Ezek a sárgult lapokon a szellemi életnek olyan gazdagsága, a kulturális életnek olyan elevenisége, sokszínűsége bontakozik ki, amely párját ritkítja. Csak csodálni lehet azt a lendületet, amely az élet minden területén, így a művelődésben is hozzáfogott a romokon egy új világ megteremtéséhez.

Központi kérdéssé vált a közművelődés. Első lépés, hogy a kényszerszünet után újra megindult az oktatás, megnyíltak az iskolák.

1945. március 7-én Szalay Sándor polgármester 23806/1945 sz. rendeletével az iskolai oktatás megkezdéséről intézkedik. S alig két év múlva már új iskola létesítéséről hoz döntést az újpesti képviselőtestület: négy évfolyamú kereskedelmi középiskola nyílik Újpesten az 1947/48-as tanévtől kezdődően.

A kultúrélet megindítását a különböző társadalmi és politikai szervezetek elsőrendű feladatuknak tekintették. 1945-ben megalakult a Munkás Kultúrszövetség újpesti szervezete, létrejött az Írók és Művészek Újpesti Szövetkezése, az IMUSZ, elnöke József Jolán volt. Újra megkezdte működését a nagy múltú újpesti Közművelődési Kör.

1946. január 26-án megalakult a Szabadművelődési Tanács Újpesti Szervezete, merthogy sokan önhibájukon kívül a műveltségnek még alacsony fokára jutottak el, ezért alapismeret-szerző tanfolyamokat és ismeretterjesztő előadásokat indít. Pl.: 1946/47 I. félévében 15 tanfolyamon 20-20 órában 432 hallgató vett részt.

A közművelődést kívánta szolgálni sok szervezet kultúracsoportha, pl. a Magyar-szovjet Baráti Társaság, az MKP, a MADISZ, a PHÖBUSZ, a Munkás Kultúrszövetség és még sok gyár és üzem kultúrgárdája. Valamennyien a DISZ-

* A szerző középiskolai tanár, helytörténeti kutató.

felhívás szellemében akartak dolgozni: „Gyertek munkások, gyertek többen értelmiségiek!... Nevelni akarunk, azt akarjuk, hogy a munka után legyen néhány perc, amikor élvezni tudjuk az életet — a művészetet.”

1947-ben több újság megemlékezik Ady Endre születésének 70. évfordulójáról, néhány versét is közlik (A márciusi naphoz, Bus ahasvérusok májusa) a Jövő figyelemfelkeltő cikket közöl Bessenyei Györgyről, a magyar felvilágosodás jeles alakjáról születésének századik évfordulója alkalmából. De olvashatunk emlékező írásokat a világirodalom néhány jeles alakjáról: G. Hauptmann, H. G. Wells, Dosztojevszkij, Zola, Villon munkásságáról. A Szabad Újpest rendszeresen közöl Berda József, Szüdi György verseket. Berda 10, Szüdi 14 verse szerepel, de helyet kap Petőfi, Ady, József Attila, Nagy Zoltán is.

Berda Józsefről, az éhség lírikusáról meleg szavakkal ír az újság. Megszólaltatta abból az alkalomból, amikor tévedés nyomán halálhíret költötték. „Nem hagyom itt ezt a mocskos-kormos munkásvárost” — mondta Berda. — „Itt éltem le fél életemet, most még legalább annyit akarok élni. Szeretem Újpestet...” A szerkesztőség 1948. áprilisában méltatlankodik azon, hogy a „hivatalos” Újpest nem vett részt a „szavak szobrásának” 25 éves jubileumán.

A kultúrélet élénkülését bizonyítja, hogy Új Gondolat címmel irodalmi folyóirat is indult. Szerkesztője Kovai Lőrinc. Munkatársak: Kassák Lajos, Hajdú Henrik, Gereblyés László, Tersánszki Józsi Jenő, Komjáthy Aladár, Várnai Zseni. A bemutatkozó esten személyesen léptek fel. Szabad emberséget hirdettek, és remélték, hogy folyóiratuk túllépi a város határát.

Jeles írók többször is ellátogattak Újpestre. Faludy György előadást tartott Villonról és az ő Villon-fordításairól, majd néhány hónappal később öt klasszikus világirodalmi, ritkaságszámba menő szatirikus íróról. Az öt író: Petronius, Lukianus, Rotterdami Erasmus, Voltaire és Swift. (Azt hiszem, önként kínálkozik a kérdés: nem lehetett volna találni a közönség érdeklődésében, korábbi ismereteihez közelebb álló írókat, műveket?)

Felkereste Újpestet Kardos László irodalomtörténész, Shakespeare-ről tartott előadást, Gergely Sándor író pedig egy elvontabb témát fejtegetett: Hogyan harcoljanak a dolgozók a kultúráért. Ezt Kovai Lőrinc író a Szabad Újpest 1946. karácsonyi számában így fogalmazta meg: „Mindennél fontosabb feladatai a demokratikus fejlődésnek, hogy az irodalom — a tiszta művészet — iránt legyen nagyobb az érdeklődés a munkásság körében.”

Az ide meghívott írók között találjuk Tersánszki Józsi Jenőt is, Népszerű irodalmi kabaréjával mutatkozott be. Így nyilatkozott „Örömmel megyek Újpestre... magam is sokáig újpesti voltam...” Emlékeim nem valami szépek, óriási szegénységben éltem ott. De vigasztal, hogy máig sem tudtam meggazdagodni. Most újult erővel kezdünk hozzá a népi kultúra terjesztésének nagy és szép munkájához... A kabaré — a Képeskönyv — nem új keletű... 1929-ben az Ostende kávéházban az ún. Vörös szalon illegális irodalmi estjét hívtam életre melyet azonban a rendőrség szétugrasztott. Ott szerepelt először, és azóta többször felújítottam, mindig a kornak megfelelő tartalommal természetesen.”

Az újpesti bemutatkozás nagyon jól sikerült. „Az író is bemutatja füttyös, gitáros és konferáló tudományát — olvasható a korabeli beszámolóban. — Saját kezével fabrikált mesekönyv oldalain a parasztság és munkásság életének képei peregnek le a dal szívhez szóló formájában.”

1947 őszén hagyományteremtő szándékkal rendezték meg október 15. és 26. között az Újpesti Kultúrhetek rendezvénysorozatait. A programban az Új Gondolat irodalmi estje a Madách Színház művészeinek felléptével, a Munkás Kultúrszövetség Központi színjátszóinak játéka, hangverseny Sándor Judit operaénekesnő közreműködésével, képzőművészeti kiállítás, gyermekműsorok. A következő évben szeptember 25.-október 3. között folytak az Újpesti Kultúrhet programjai. Színvonalát mutatja, hogy a megnyitó beszédet Tamás Aladár irodalomtörténész tartotta.

A lokálpatrióta Szabad Újpest már korábban nagy tisztelettel emlékezett Újpest alapítójára,

Lőwi Izsákra halálának századik évfordulója alkalmából, 1947. karácsonyi számában pedig csokorba gyűjtötte azokat az írókat, költőket, akik szorosabban kapcsolódtak a városhoz — Íróink és Újpest címmel. Idézzük fel néhány — talán vitatható — érdekes részletet a cikkből. „...Az 1910-es évek elején Ady sűrűn látogatta Újpestet. Kedves jó ismerőse lakott itt. Kaffka Margit... magyartanár... óráin ritkaságszámba ment a kalkulusra felelés”. Egy ilyen Kaffka-látogató újpesti útján pillantotta meg Ady Endre a pincelakásban alvó fiatal munkást, aki versének témáját adta. (Álmodik a nyomor)

Másik költő, akit szoros kapcsolat fűzött Újpesthez, Babits Mihály. Ő ugyan Palotán lakott, de itt volt a munkahelye, a gimnáziumban tanított, könyvet írt Újpestről. A cikk idézi Babits Palotai est című versét.

A munkásotthonban többször megfordult József Attila.

Kassák Lajosnak ugyancsak volt kapcsolata Újpesttel. „A Kassák családot is vidékről hajtott fel a nincstelenség... Angyalföldön majd a Váci utca végén egy újpesti pince-szobában telepedtek le. Kassák első verse is az Újpest című lapban jelent meg.

Berda József és Szüdi György édes fiai Újpestnek. Az Új Gondolat folyóirat szerkesztősége 1948 márciusában Vita új magyar irodalomról címmel matinét szervezett, amelyen megjelent — többek között — Hatvani Lajos, Bölöni György, Darvas Szilárd. A vitaindító előadások a Petőfi-Ady-József Attila irodalmi vonulat jegyében hangzottak el.

1949-ben a SZIKRA kiadóvállalat ún. Szikra napokat (április 3-8.) tartott. Írókkal és kultúrfelelősökkel az új magyar irodalom és a könyvkiadás helyzetéről tanácskoztak. Tamás Aladár, a Szikra igazgatója hangoztatta: „Az ötéves terv kulturális célkitűzése: művelt erős nép független hazában.” Nem rajta múlt, hogy nem így lett.

Ha ennek az évek során kibontakozó sokszínű, gazdag programnak a visszhangját vizsgáljuk, tárgyilagosan meg kell állapítanunk egy sajnálatos tényről — a közönség mérsékelt érdeklődését. Hiába hangzott el, hogy az író — a művet — és a

közönséget közel kell hozni egymáshoz. Igazi kultúrát akartak adni, de ezt csak a munkásság felemelésével lehetett elérni. A múlt minden mulasztását nem lehetett egyszerre pótolni. Nem véletlen, hogy éppen ezekben az években nyílnak meg a dolgozók iskolái, vagyis a felnőttek tanulási lehetőségei. A tegnapi alig iskolázott, de minden szépre fogékony dolgozókat hirtelen akarták magas szellemi színvonalra emelni s ezt a hirtelen változást csak kevesen tudták követni.

Könyvtár

A felébresztett olvasási kedvet ki kellett elégíteni. A könyv a tudás forrása.

Újpesten nagy, a lakosság minden rétegéhez szóló könyvtár nem volt. Kisebb könyvtárak működtek a Szociális telepen, egyes üzemekben, az MKP-ben, a különböző egyházakban. Mellettük egy-két könyvkereskedő is foglalkozott könyvkölcsönzéssel.

A Szabadművelődési Tanács szorgalmazta egy vándorkönyvtár mielőbbi megnyitását, távolabbi feladatként pedig célul tűzte ki egy állandó, központi könyvtár felállítását is. Ebben lelkesen támogatta a Fővárosi Könyvtár igazgatója, Hajdu Henrik.

Hajdu Henrik Újpesten született 1890-ben, jeles író, műfordító. A húszas, harmincas években jelentős szerepet játszott Újpest életében. A skandináv népek irodalmának legjelentősebb magyar nyelvű tolmácsolója. 1935-ben Újpesten adták ki Skandináv líra c. kötetét. Neki köszönhetjük a teljes Ibsen-életmű fordítását is.

Hajdu Henrik egy nívós, értékes könyvtár felállításán fáradozott. Személyes látogatása során győződött meg arról, hogy a legnagyobb kötet-számú könyvtárnak, a Szociális Telep könyvtárának anyaga sok tekintetben elavult, a könyvek állaga rossz. Kilátásba helyezte, ha a város vállalná egy minden tekintetben modern könyvtár létesítését megfelelő épületben, a Fővárosi Könyvtár nemcsak tapasztalatával, tanácsaival segítené de a költségek felét is magára vállalná.

Sajnos a város pillanatnyilag nem volt abban az anyagi helyzetben, hogy ilyen irányú döntést

hozzon. Az olvasási igényeket egy 3.000 kötetes mozgó könyvtárral igyekeztek kielégíteni, itt hetenként háromszor lehetett cserélni.

1947. májusában megnyílt az Ady-könyvesbolt. A megnyitón az ünnepi beszédet Bölöni György író tartotta, az ünnepségen felléptek többek között Horváth Ferenc, Gáti József, Péchy Blanka.

A könyvtár kérdése napirenden maradt a városi költségvetésben. 1949. januárjában az Országos Szociálpolitikai Intézet átadta átválogatott könyvanyagának nagy részét a városnak. Ezzel alapjait vetette meg a városi könyvtárnak, amely 1949. áprilisában József Attila Népkönyvtár néven nyílt meg.

Ha anyagiakban szűkölködött is a város, de a könyvek szeretete jellemezte mind a város vezetőit, mind polgárait. Így kapcsolódott be Újpest az ismét megtartott könyvnapok rendezésébe. A központban felállított könyvsátorban megjelent Tersánszki Józsi Jenő író, aki könyvei dedikálásával, beszélgetésével sok újpestinek szerzett örömet.

Színház

A város kultúréletének legszélesebb tömegeit érintő, legnagyobb érdeklődést kiváltó területe volt a színház, a hivatásos és amatőr színjátszás a magának a színházépületnek a kérdése.

A Szabad Újpest 1945. február 3-i számában hírül adja: „Megindult a kultúrmunka Újpesten... Színészek érkeznek a napokban Újpestre és megkezdik helybeli pályatársaikkal karöltve — kultúrmunkájukat. „Az új demokratikus szellemben vezetett színház József Attila nevét veszi fel és elsősorban a város peremén élő munkások és haladó gondolkodású polgárok kultúrigényét igyekszik majd kielégíteni.”

Gogol A revizor c. darabját mutatták be, a kritika a nagyszerű rendezést emelte ki.

A Munkás Kultúrszövetség újpesti szervezetének kezdeményezésére az Istvánföldi Főműhelyben a Nemzeti Színház művészei előadták a Bánk bánt. Az előadás jelentőségét növelte Major Tamás bevezető előadása az új művészi törekvésekről

A Munkás Kultúrszövetség igen komolyan fogja föl feladatát. Nemcsak elnevezésében, de

tevékenységében is igazi népművelésre törekszik. Olyan terveket körvonalaz, mint pl. különleges szabadtéri játékok rendezése. Ezek nemcsak Újpesten, de egész Magyarországon is első ilyen jellegű produkciók lesznek: együtt lépnek fel az amatőr munkásszínjátszók és a hivatásos színészek. Ez az együttműködés adja a színjátszás valóságos értelmét.

A színművészet és a színjátszás iránti érdeklődés felkeltésére egyes üzemekben munkásszínjátszó csoportokat alakítottak, munkás színpadot avattak. Ezeknek sorát nyitotta meg a Pamutgyár. Újpesten az amatőr-színjátszásnak igen régi, mély hagyományai voltak. Ezekre a hagyományokra támaszkodva a város kultúréletének vezetői ébresztgették a polgári műkedvelő színjátszást, de különös erővel és szeretettel támogatták a munkásszínjátszást. A műkedvelő és munkásszínjátszás között abban látták a különbséget, hogy ez utóbbiak céltudatosan választják meg az előadásra szánt művet és játékaikban az alakított típusról való véleményük is tükröződik.

Megjelent a városban Nádasy József hivatalos színjátszó társulata is. Helyhiánnyal küszködve A Munkásokban tartotta előadásait.

Mivel állandó gondot jelentett mind a hivatásos, mind az amatőr színjátszók számára a megfelelő hely biztosítása, önkéntelenül is felvetődött a kérdés, mi lett az Újpesti Városi Színházból. Ki a felelős a színház szétrombolásáért? A korabeli újság szerint a színház épülete megdöbbentő képet mutat. „...Ajtókat, színpadot, padozatot — mindent elhordtak. Elkeserítő volt a helyzet, reménytelen.”

Bizony még hosszú évtizedekig kellett várni, hogy az újpesti színpad főnixmadárként új életre keljen.

A leleményes újpestiek a nyári időszakban megtalálták a módját, hol, hogyan lehet tömegek számára előadást tartani.

Az írók és Művészek Újpesti Szövetkezése 1945. augusztus 20-án Szent István napi szabadtéri játékot szervezett a Városháza mögötti téren. Az IMUSZ-nak ez volt a bemutatkozása és nagyon jól sikerült. Mintegy 10.000 főnyi közönség élvezte a

gondosan összeállított programot. Az elnök — József Jolán — nyitó szavai után az Operaház és a Nemzeti Színház kiemelkedő művészei — Osváth Júlia, Palló Imre, Székely Mihály, Rózsahegyi Kálmán — együtt léptek fel a munkásszínjátírók legtehetségesebb tagjaival. Az új élet a kölcsönös tisztelet és megbecsülés jegyében indult a kultúrában is.

Az állandó színház kérdése azonban a közérdeklődés előterében maradt. „Nevetséges és nem méltó Újpesthez, hogy még színházunk sem működik”. A városi műszaki tanácsos tárgyalásokat kezdett ez ügyben az újjáépítési minisztériummal, az ajtók azonban — közismert okok miatt — egyelőre bezáródtak.

Zene

1945-ben a Közművelődési Kör rendezte azt a hangversenyt, amely szinte nyitánya lett a fokozatosan kibontakozó és erősödő zenei életnek. Még ebben az évben megalakult a Szimfonikus Munkászenekar, a Szabadművelődési Tanács pedig célul tűzte ki, hogy az újpesti munkásokba beoltsa nemcsak általában a muzsika, hanem a komoly zene szeretetét is. Az egész kulturális élet mottójaként fogható fel az 1946-ban megrendezett egyházzenei hangverseny jelszava: Ha egy korszakot meg akarsz ismerni, ismerd meg művészetét!

Ennek a gondolatnak zenei téren is a felszabadult szellemi erők olyan sokoldalú, gazdag, változatos öntevékeny művelődési mozgalmat indítottak el, amelyeket 50 év távlatából is csak csodálni lehet. Hagyományt teremtettek a következő évtizedek számára.

A zenei élet kialakításában a Conservatórium irányító feladatokat látott el. A legszorosabb kapcsolatot a közönséggel a Tungsram zenekarának sikerült megteremtenie. Műsorai, változatos tartalmú és témájú hangversenyei, kiváló vendégművészek felléptetései mutatják, hogy a Tungsram zenekara a legtisztább, legnemesebb népművelést valósította meg.

Kis ízelítő a gazdag és változatos műsorokból:

Olasz operaest — Gyurkovics Mária felléptével

Schubert-Beethoven-Haydn hangverseny

Erkel-Hubai-Liszt-Weiner művek

Francia hangverseny a francia zene legkiválóbb alkotóinak műveiből

Lehár hangverseny

Az újpesti közönség szívébe zárta Döry Zoltán hegedűművészt, aki 1947-ben a prágai ifjúsági találkozón 64 nemzet fiai közül a 3. helyen végzett, 1948-ban pedig a Pro Arte kitüntetést kapta meg.

Ez a sok arcú zenei élet a megújuló város egyre gazdagodóbb kultúréletének egyik legjelentősebb területévé vált. Ehhez hozzájárultak a neves vendégművészek szereplései is, vagy például olyan kiemelkedő esemény, mint 1949-ben David Ojsztrah fellépése a Pártmunkás Otthonban. A művész így nyilatkozott: „Boldogan lépek fel Újpesten, melynek forradalmi múltja ismeretes előttünk. Köszönöm ezt a meleg fogadtatást, amiben részesítettek.”

Az egész magyar zenei életnek egyik kimagasló személye is Újpestről indult el. Radnai György 1939. óta a HPS tisztviselője volt 1948. őszén a Genfben rendezett zenei versenyen második lett, s ennek következményeképpen az Operaház tagja. (Radnai György 1920-1977. Kossuth-díjas.)

Képzőművészet

Újpesten a színjátszás mellett a kulturális életnek legmélyebbre nyúló gyökerei a képzőművészet területén találhatók. Nagy elődök példáján indult el fiatalok egy lelkes csoportja, hogy létrehozzanak egy művészeti társaságot, az Újpesti Művésztelep Barátainak Társaságát. A Templom és Deák utcák sarkán egy romos épület-rész manzárdszobáját saját kezük munkájával hozták rendbe, ez volt a Bagolyvár. A padlástérben festőművészek és egy szobrász dolgozott P. Bak János, Brusch Péter, Giron Emánuel, Istvánffy János, Hován László, Sally Jenő, Pállya Celesztin - festők, Kocoros Antal szobrász.

Levéllal fordultak az UNRRA magyarországi megbízottjához: „Mi nyomorgó magyar művészek, akik talán egy külön világban élünk, tudjuk legjobban értékelni azt a hatalmas ajándékot, amit az egész emberiség jótévedője, az UNRRA olyan

önzetlenül és pazar kézzel ad azoknak a szerencsétlen honfitársainknak, akik talán még jobban rá vannak szorulva a támogatásra mint mi” Felajánlottak 25 akvarellt, ezekből november 3-10 között kiállítást rendeztek. Bemutatásra került pl. Istvánffy: Faluvége, Hován László: Napozó, Brusch Péter: Erdőszéle c. alkotásai.

Az új és jobb felé törekvést jelentették Brusch Péter kisméretű olajképei, Istvánffy hadifoglyokról készült vásznai.

1946. augusztus elején a hadifogságból hazatért Farkas Aladár is bekapcsolódott a Társaság munkájába. Nolipa István munkás-festővel közös kiállítást rendeztek. A tárlatot dr. Alexis György államtitkár nyitotta meg.

A fiatal modern művészek minden alkalmat megragadtak, hogy műveikkel megismertessék a közönséget. Témáikat gyakran merítik a külvárosok életéből, a dolgozó emberek mindennapjaiból. Ezek ábrázolásában néha meghökkentő megoldásoktól sem riadnak vissza.

A JÖVŐ 1947. októberében két újpesti festőnél tett műterem-látogatásról számol be. Az újpestiek szívesen büszkélkednének művészeikkel — írják — lokálpatriótának lenni nem bűn. A bemutatott két művész Brusch Péter és Giron Emánuel.

Brusch Pétert a modern francia szellem szerkezeti elemekre bontó törekvés jellemzi, képein a formák leegyszerűsítésének a vágya él.

Giron képalkotásainál döntő a természetből merített szuggesztív vizuális élmény.

Mindketten a Konstruktív Fiatalok Körének tagjai voltak.

A művészetet beárnyékolta 1948. elején Pállya Celesztin halála. Újpest díszpolgára, a jeles művész 84 éves korában hagyta el kedves városát.

Talán ez is befolyásolta az újhoz még nem igen szokott közönséget, hogy az 1948. júliusában megnyílt kiállítást mérsékelt érdeklődés kísérte. Egy csaknem végzetessé váló baleset is történt. Pállya Edit erősen romos műtermében a Zichy Mihály utcában egy véletlenül keletkezett tűz megsemmisítette a művésznő kiállításra előkészített Barakk c. festményét. Egyébként a tárlat színvonalát mutatja, hogy Pogány Ö. Gábor,

a Fővárosi Képtár igazgatója nyitotta meg, a záróünnepélyen pedig a közoktatásügyi miniszter is képviseltette magát.

A kiállított művekből vásároltak is, a minisztérium Brusch, Varga és Sally egy-egy alkotását, Giron, Hován és Istvánffy képeiből pedig a város válogatott.

Az újpesti művészek részt vettek Kispesten a peremvárosok képzőművészeinek kiállításán.

A következő évek megváltozott körülményei miatt azonban ez a nemes gondolat és terv is torzóban maradt.

A Clarisseun szentélye

Szabó Z. Tamás:*

Az újpesti Könyves Kálmán Gimnázium története 1905-1997

*„(...) amint fogy-fogy a jövőendő
egyre-egyre drágább lesz a múlt”*

Ezeket a sorokat századunk egyik kiemelkedő egyénisége vetette papírra. Babits Mihály a költő-pedagógus. Az a Babits Tanár Úr, aki egykori iskolám, az újpesti Könyves Kálmán Gimnázium tudós tanára volt. Gondolatát ízlelgetem most — kései tanítványa — miközben vallatom ezt az egyre drágább múltat, s keresem több mint 90 év jelentős állomásait az alma mater csendes könyvtárszobájában.

Ha kitekintek az ablakon, látom a város lüktető forgatagát. Újpest. Ma a főváros IV. kerülete. Korábban önálló város, az ország negyedik legnagyobb ipari városa volt. Vajon milyen lehetett az a közeg, melyben a gimnázium alapításának gondolata megszületett? Hogyan éltek itt a polgárok, mik voltak gondjaik, problémáik, s mi lehetett a város célja, feladata, melyhez intézményt kellett rendelni?

Az Est Hármaskönyve a századelőn így jellemzi sajátos utat bejáró szülővárosomat:

„Újpest — a magyar Manchester — Budapest erőtlől duzzadó szomszédja, a főváros jóban és rosszban osztozó féltestvére, biztos úton halad előre, hogy valóra váltsa azokat a terveket, amelyeknek megvalósulása: az európai színvonalú gyár-
város.”

Más korabeli újság tanúsága szerint:

„Valahogy így nézhetett ki az ős-Amerika, mint ma újpest. (...) Erősen nyargalunk az új-Világ nyomába.”

Az egyedülállóan liberális feltételek azt eredményezték, hogy az itt élő lakosság feudális

korlátok nélkül kapcsolódott bele a rendkívülien gyorsütemű országos kapitalizálódásba. A szabad verseny kényszerítő ereje csakhamar elodázhatatlan követelményeket támasztott a művelődés területén is. A boldogulás egyik előfeltétele az iskolázás lett. Az iskolaállítás állandó és folyton fokozódó, sokszor nyugtalanító gondná vált. De nem csak az általános igény, hanem reális, gyakorlati tényezők is követelték a gimnázium létesítését.

Újpest középiskolásai kezdetben Pestre jártak tanulni. A közlekedést lehetővé tette az 1866-ban a Kálvin tér és Újpest között létesített lóvasút. Az utazás azonban fárasztó volt, és a napi közlekedési nehézségektől sem mentes. A helyi gimnázium létesítése egyre szélesebb körű igénnyé vált. A megvalósulást érdekes módon mégis egy nem várt esemény erőszakolta ki. Az 1900. évi beiratások alkalmával a pesti Markó utcai gimnázium saját telítettsége miatt bezárta kapuit az újpesti diákok előtt. Elodázhatatlanná vált az iskolaalapítás kérdése. Mégis, még újabb öt év telt el kísérletezéssel, s végül is a helyi képviselőtestület oldotta meg a kérdést anyagiak és elhelyezés biztosításával. 1905. július 29-én határozatilag kimondta a gimnázium létesítését. Ugyanezen év szeptember 4-én megkezdődhetett a tanítás, igaz nem a mai épületben, hanem egy Attila utcai bérelt házban. Talán nem érdektelen bepillantánunk Dr. Ugró Gyula, Újpest első polgármesterének város-monográfiájába, miként vélekedik a gimnáziumról, hogyan tekint vissza az intézményre:

„Hivatásának kellő magaslátán álló igazgató — a lelkes tanári karral együtt e gimnáziumot Újpest

*A szerző egykor „könyves” diák volt.

város kultúrájának leghathatósabb tényezőjévé, és hazánk egyik legelső intézetévé avatták, s ezzel minden vágy, amit ehhez az intézet-létesítéshez mindnyájan fűztek Újpesten, még a legterhesebb viszonyok közepette is a legteljesebb mértékben teljességbe ment.”

De ki is volt ez az igazgató, s kik a lelkes tanári kar tagjai? Az első direktor Klima Lajos lett, Mildemberger Mártonnak, Újpest alapító telepésének és első hegyközségi bírójának dédunokája.

„... azonnali sürgőnyt küldöttek Klima Lajoshoz Besztercebányára ahol mint állami gimnáziumi tanár működött, hogy jöjjön rögtön Újpestre, mert ő lett kiszemelve az igazgatói teendők ellátására, ki a legnagyobb ambícióval meg is kezdte a szervezéssel járó előmunkálatokat.” — írja Ugró Gyula. Klima Lajos megválasztásával Újpest már a saját történetének szálaait szötte bele az iskola életébe. A lakosság büszkesége iskolájára jogos volt, mert mindössze háromnegyed évszázados fejlődés után valósult meg olyan iskola, amilyennel az országban több, sok száz éves település sem rendelkezett.

Az első tanári testületből pedig egy név mindenképpen kiemelkedik. Az énektanár Erkel Sándor karnagy lett, Erkel Ferenc unokája. Nevének történelmi súlya jelképi erővel bír.

Kezembem az első tanév év végi értesítője. Felapozom első oldalát. Hogyan is kezdhethné más-kepp' beszámolóját a budafoki szőlősgazdából lett első újpesti telepés dédunokája mint a következőképpen:

„Hangok az ifjúsághoz

Hasonlóak vagytok a szőlőmunkásokhoz, kik közös birtokon saját magatoknak dolgoztatok. (...) Amit alkotsz, azt a haza magának követeli, Eszedet, testedet, munkádat, vagyonodat, s szíved minden dobbanását kívánja tőled. S ha hűtlen lennél hozzá és idegen földre vándorolsz, beülteti lelked mélyébe a honvágy irtóztos fájdalmát, hogy emésszen és marcangoljon téged, hogy nyugtod ne legyen míg vissza nem térsz, ha másképpen nem — meghalni.”

A kezdeti évek iskolatörténete korántsem merülhet ki személyi kérdések, iskolaszervezeti,

felépítési-, nevelés-elméleti kérdések elemzésével. Tudnunk kell, hogy az első idők legnagyobb gondja, problémája a gimnázium elhelyezése volt. Ma már mindannyiunknak természetes, hogy ha végigsétálunk a kerület második legnagyobb utcáján, az István úton, akkor már messziről feltűnik a Tanoda tér jellegzetes, impozáns épülete a maga hívogató szépségében. Ez azonban nem volt mindig így.

Ideiglenes épületekben (1905-1914)

Az új iskola elhelyezésének gondjaiba vezet be bennünket Hendel Ödön történelem-földrajz szakos középiskolai tanár, aki ezekben az években a gimnázium tanára volt. Az ő írásaiból megtudhatjuk, hogy az iskolai bizottság nem ért rá sokat válogatni, így jobb híján ideiglenesen az Attila u. 12. számú, Mády Lajos tulajdonát képező házat bérelte ki. Ebben az igénytelen, kicsiny, földszintes házikóban éppen hogy jutott hely a tanteremre, tanári szobára és igazgatói irodára. Az iskolaépület nem csak félreeső fekvése, hanem a helyiségek tekintetében sem volt megfelelő. A kicsiny termek, melyeket nem lehetett jól temperálni és szellőztetni, a kicsiny ablakok, melyek nem adtak kellő világosságot egyformán gondot jelentettek. De ugyanígy a szertárhelyiség hiánya is, ahol a taneszközöket célszerűen el lehetett volna helyezni, vagy a rajzteremé, melynek hiányában a rajzolás erre nem alkalmas padokon folyt.

Az iskola épület-történetében döntő jelentőségű, hogy mozgalom indult meg az újpesti szülők körében, hogy a következő esztendőben ne csak a sorra kerülő második gimnáziumi osztályt nyissák meg, hanem egyúttal a harmadikat is. Ez új helyiséget követelt.

Alkalmas bérház a helyi lakásviszonyok miatt nehezen akadt. Viszonylag legmegfelelőbbnek a Hladek Nándor tulajdonát képező Király u. 34. mutatkozott. Ez valamivel előnyösebb volt elődjénél, de messze elmaradt a pedagógiai és higiéniai követelményektől. Jutott ugyan hely

rajzteremnek, szertárnak, szolgálakásnak, ám a tornatermet, s a tantermeket is csupa kicsi, alacsony szoba jelentette, hiányos megvilágítással, ami különös gondot jelentett a sötét, téli napokon. Megfelelő kályhák hiányában megfelelő fűtés sem volt. Az osztályok közvetlenül az udvarra nyíltak, zárt folyosó nem volt. Esős, havas időben a tantermekben elhelyezett nedves felöltők párolgása még csak rontott az amúgy is terhes, nehéz levegőn. A szűk udvar szinte mindig sárral volt tele. Mindezek az egészségtelen viszonyok miatt a növendékek és a tanárok egyaránt sokat betegeskedtek, s mulasztottak. Érdemes felidézni a Pestvidéki Tankerület királyi főigazgatójának — Spitkó Lajosnak — lesújtó szavait:

„Az épület az iskolai körülmények szempontjából komolyan bírálat alá nem vonható, egy ilyen bírálatot nem is állna ki.”

így vallanak célról, feladatról:

„A magyar középiskola feladata, hogy tanulóit vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, a magyar nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános műveltséghez juttassa, s az egyetemi és más főiskolai tanulmányokra képessé tegye. A tanári testület igyekezett a vallásos szellemet az ifjúságba beoltani, bennük az erkölcsi jellemet kialakítani.”

A gimnázium államosítása

A jelentkező tanulók egyre nagyobb száma, s a sokasodó osztályok idült problémává változtatták a helyhiányt.

Újpest vezetése — „bár roskadozó vállal, de megnyugvással viselte az eddigi terheket” — folyamatosan járult a Wekerle-kormány közoktatási

A Venetianer utcai épületben ma általános iskola működik

Ugyanakkor ugyanez a főigazgató mély elismeréssel szól arról, hogy

„Mindeme zavaró körülmények ellenére a tanári kar olyan fáradhatatlan buzgalommal dolgozott.”

S, hogy min dolgoztak oly' fáradhatatlan buzgalommal ezek között az ideiglenes, egészségtelen falak között? Az első évtized intézményi értesítői

miniszteréhez, gróf Apponyi Alberthez, hogy vegyék állami kezelésbe az intézetet. A várva várt válasz csakhamar megérkezett a hozzájárulással, sőt ígérvénnyel, miszerint állami iskolaépületet emeltet. A képviselőtestület ujjongó örömmel üdvözölte a miniszter elhatározását, mely biztosította az iskola fennmaradását, sőt tovább-

fejlesztését. Sürgősen hozzálátott a telekkérdés megoldásához.

A fellelkesült tanári kar jóvoltából intézeti zászlóhoz is jutott az iskola. A fehér selyemlobogót egyik oldalon a magyar címer ékesíti, felette a szent koronát tartó angyalokkal, másik oldalán levéldíszbe foglalt nyitott könyv, lúdtollas kalamáris, függőpecsétes pergamentekercs és földgömb jelképezi az iskolát, melynek jeligéje a zászló szerint:

„Mindenünket a művelt, gazdag és szabad hazáért.”

Ugyancsak ebben az évben kezdte meg működését intézetünkben a Magyarország történetében nagy múlttal bíró, egészen III. Károly koráig visszanyúló Mária kongregáció fiatal hajtása, az ifjúsági kongregáció, melynek célja a vallásos meggyőződés mélyítése és a tiszta erkölcs öregbítése, ezenkívül, mint azt a védszentjéül választott Szent Imre herceg is mutatja, a hazaszeretet erősítése.

Közben a tanintézet újra csak költözni kényszerült, s még mindig nem végleges helyére. Mivel második épületét is kinőtte, új helyéül a városvezetés a Löwy (ma Venetianer) u. 12. számú bérházat, az úgynevezett Becze udvart választotta ki, s vette meg tulajdonosától Halász Olivérné sz. Becze Zsuzsannától. Megint csak arról volt szó, hogy jobb megoldás nem kínálkozott, és így új állami épület felépítéséig be kellett érni vele. Zárt folyosó ugyan itt sem volt, de némileg javított a helyzeten, hogy minden tanterem előtt kis előszobákat alakítottak ki, melyek csökkentették a meghülés veszélyét, hiszen télen átmenetül szolgáltak a túlhevült tantermek és a külső hideg levegő között, s egyben ruhatárul is szolgáltak.

Az 1908-09-es értesítő arról győzhet meg bennünket, hogy az új, végleges épület iránti vágy egyre fokozottabb formában jelentkezik:

„Sokkal több s fokozottabb sikere lenne nevelő tanításunknak, ha minél otthonosabbá, s kellemesebbé tudnánk tenni az iskolát. (...) Ha az újpesti társadalom vagyonos elemei komolyan foglal koznak a jövő nemzedék boldogságának kérdésével, nem fognak tétovázni abban a pillanatban, amikor századokra nyúló tervről, századokra szóló

épület célszerű és mintaszerű felépítéséről van szó, s ezt kell keresztülvinni.”

Ebben a Löwy utcai épületben ült meg külföldi tanulmányút miatt az a tanszék melyre a minisztérium Babits Mihályt, a kiváló poétát helyezte át Fogarásról. „Nem kicsinyíthetem őt azzal, hogy hangsúlyozzam, minő szerencse érte ezzel iskolánkat.” — írja a barát, kolléga, tanártárs Hendel Ödön. Babits azonban nem kívánt tartósan berendezkedni Újpesten. Az 1911-12 tanév végén már a főváros alkalmazásába szeretett volna kerülni. Nem elsősorban azért, mert talán újpesti emlékeket ötvöző regénye, a Kártyavár főhőséhez hasonlóan ő sem érezte itt jól magát. Sokkal inkább talán azért, mert a Nyugat szerkesztőségétől az irodalom fórumait jelentő kávéházaktól mintegy másfél órára lakva még mindig távolinak érezte magát a valódi központtól.

A költő, s az ország lelkét azonban rövidesen megzavarta az emberiség legborzalmasabb talál mánya — a háború!

Miközben mindenki arra számított, hogy a tizedik, jubiláris tanév már az új épületben kezdődhet meg, s véget érhetnek az intézet kilenc évi megpróbáltatásai, a szünidő közepe táján Európa negyvenhárom esztendő békéje hirtelen, de nem váratlanul megzavarodott. A háború miatt a tanítás rendes megkezdése országszerte nehézségekbe ütközött, mert a kultúra csarnokai honvédek laktanyáivá alakultak, melyeknek csendjét a diákok zsivaja helyett a hős katonák lelkes harci dalai verték fel, ablakai ből nem tanulni vágyó gyermekfejek, hanem harcra szomjas honvédek tekingettek alá. Újpesten ugyan megkezdődhetett a tanítás, de a régi épületben. A várva-várt új épület ugyanis a háború okozta munkáshiány miatt nem lett készen idejére. Szokatlan lelkiállapotban kezdte meg a testület az évet. Hét tanár és az iskolaorvos fogott fegyvert az ország védelmére, s az itthon maradtak megilletődve gondoltak hős társaikra: Divéky Adorján, Fischer Izidor, Jólész Béla, Jurkovich Viktor, Kincses István, Sipőcz Pál, Schmidt Pál tanár urakra, és Fadgyas Gyulára, aki mint orvos az orosz harctérre került a Dankl-hadsereggel.

Végre végleges épületben (1914)

A harcok első évében, november elején az épület mégis annyira jutott, hogy befogadhatta az intézetet. A három átmeneti helyiség után képzelhető, hogy milyen boldog megnyugvással vette birtokba új, végleges (akkor) Ferenc József téri otthonát tanár, diák egyaránt, pedig munkaerőhiány miatt saját kezüleg kellett segédkezniük a költözködés munkájában. Felavatásról szó sem lehetett, csendben foglalta el mindenki a helyét. Eleinte heteken át folyt a munka tanítás közben.

iskola életébe is. A háborús érettségiről sokan azonnal a haza védelmére siettek.

Mégis, a nagy történelem viharai ellenére is, rendkívül jelentős éve 1914 az iskolatörténetnek. Tőry Emil és Pogány Móric műépítész tervezték a klasszicizáló jellegű, klinkertéglás épületet. Ezzel a stílussal a belül folyó művelődési munka klasszikus tartalmát és szellemét akarták kifejezésre juttatni. A homlokzat timpanonszerűen kiképzett felső részére csillogó mozaikkövekből kirakva felkerült a történelmi magyar címer. Elhelyezése többet akart mondani, mint azt, hogy az iskola állami jellegű intézmény. A fel-

A gimnázium épülete

Porban, piszokban, füstben kellett tanítani, míg az épület annyira-amennyire rendbe jött.

A háborús tanév oktatása merőben különbözött az eddigi békés évektől. A tananyag ugyanis egy rendkívüli tárggyal szaporodott meg, mely valamennyi tárgyat felülmúlta jelentőségében. Ez pedig a világháború volt maga, mely belenyúlt nem csak a nemzet és az egyes családok, hanem az

forrósodott nemzeti öntudatban az uralkodó közvélemény mindent magyarnak akart látni. Tovább folyt a vallásos, nemzeti érzelmű nevelés. Ezt látjuk megerősítve az iskolai eseményeket rögzítő évkönyvben is:

„... elmondhatjuk, hogy e tizedik, háborús iskolaévben intézetünk ifjúsága egy egész életre teleszította szívét a legtisztább hazaszeretettel, gaz-

dagította elméjét mélységes tanulságokkal, és telítette akaratát férfias elhatározásokkal. Intézetünk tanársága pedig ezzel a tíz évi munkálkodással Isten kegyelméből valóban feltette a koronát.”

A Tanácsköztársaság idején először jelenik meg a marxizmus, mint eszmei alap. A történelemórákon Buharin „Kommunista program”-ját, Engels „A kommunizmus alapelvei”-t, valamint a Néptanítók Lapjában megjelent leckéket tárgyalták. Az iskolai év nagyon rövid volt. Az egymásra torlódó események próbára tették az „ifjúmunkássá” vált tanulók tanulási és fegyelmi magatartását, általában az iskolai élet rendjét. Az ellentétes társadalmi és politikai erők küzdelmét jól jellemzi, hogy a tavaszi időszakban a tanulók óránkénti váltásban fegyveres kapuőrségi szolgálatot teljesítettek.

Az új épület tehát nehéz időkben kezdte betölteni szerepét. Az első világháború elvesztése új történelmi helyzetet teremtett. A nemzeti lét alapjait teljesen új feltételek között kellett megteremteni. A nemzeti talpra állás és megmaradás óriási erőfeszítést kívántak.

Az általános iskolapolitikában feszített küzdőszellem testesült meg. Kettős alapgondolat fogalmazódott meg, s ezek hatottak Újpest, s a gimnázium életére is.

Az egyik gondolat, hogy műveltségünk növelésével még mindig megtarthatjuk történelmi szerepünket. A másik kultúrpolitikai gondolat reakcióként jelentkezett a Tanácsköztársaságra. Arra törekedett, hogy a nevelés eszközeivel harcoljon az 1919-es események és eszmények megújulása ellen. Fontos részévé vált a nevelésnek a nemzeti szellem s a trianoni békekötés hatására a két világháború között, illetve a II. világháború alatt sokszor nacionalizmussá izzott fel a hazafias érzés, a nemzeti eszme.

Az újpesti gimnázium diákjai tanári sugalmazásra Komáromba, Párkányba, Kassára, Erdélybe magyar irodalmi könyvküldeményt, segítő egyesület számára pénzüsszeget, magyar címerrajzokat juttattak el ünnepélyes keretek között. Erre lehetőség kiváltképp az 1938, 1940-es területrendezések során nyílt.

Feltétlenül figyelnünk kell a gimnázium névválasztására. Még 1921-22-ben illesztették Könyves Kálmán nevét az iskola címébe. A korszellemtől való bizonyos fokú függetlenséget jelent, hogy a babonát elutasító, szellemben kora fölé helyezkedő király alakjában találta meg a maga eszményképét. Az oktatási intézmény általános magatartásában is józanul tartózkodó vonásokat lehet felfedezni. A fasizálódás idején „Katonás magatartás az iskolában” címmel főigazgatói rendeletre 1939/40-ben meghonosodott a jelentés vigyázállásban, a tanári megszólításra a „Parancs” szó elhangzása, stb. A rendelet megokolása ezt mondja:

„A kornak túlzott egyéni kultuszt űző szellemével szemben fel kell ébreszteniünk fiatalságunkban a testületi összetartozás érzését.”

A Könyves Kálmán Gimnázium az utasításból igyekezett nem a militarista hangot hallani ki.

Az iskola obszervatóriuma 1970-ben

(Fotó: Székely Tamás)

ezért a megvalósítást pusztán a fegyelmezett magatartás külső jeleivé egyszerűsítette. A nevezett esztendő évkönyve a következőképpen hidalja át a liberális szellemétől, humanista gondolkodásától idegen intézkedés következményeit:

„A magyar katonanemzet. Ez a katonás vonás a magyar fiúkon minden különösebb intézkedés nélkül is meglátszik. Külföldi megfigyelőknek már régen feltűnt a magyar cserkészek katonás magatartása és fegyelme. Természetesen a nevelők figyelmét sem kerülte el, hogy a cserkészlet és a levéltanmozgalmak hatására a tanulók milyen szívesen és örömmel vesznek fel katonás magatartásformát. Ezt az adottságot a nevelők régen megragadták az egyéni és a nemzeti nevelés érdekében.”

A társadalom és az iskola harmonikus kapcsolatai ebben a korszakban elevenen élnek. A gimnázium teljes kiépülése óta állandóan nő az alapítványok, ösztöndíjak, jutalomdíjak száma.

A második világháborút követő időszakban iskolánk életét, talán jobban mint valaha, az általános történelmi fejlődés tényezői határozták meg. Az 1945-ös év hazánk történetében és az iskolaügy területén is új korszakot nyitott. Az általános iskolák bevezetésével a gimnázium a 14-18 évesek iskolájává alakult. Egységes szervezetet kapott a négy osztállyal, humán és reáltagozattal, megszűnt a német nyelv túlsúlya, viszont a tantervi változások beiktatták az orosz nyelv tanítását. A változások a tantestületet készületlenül érték, bizonytalanságot keltettek. Pedig a Könyves Kálmán Gimnáziumban nem hiányoztak az adottságok, a nyitottságot mindig magában hordozta, hiszen korábban is az alsóbb néposztályok fiai számára állt nyitva elsősorban.

Az iskola és az ifjúság kapcsolata is megváltozott. A fiatalság a fegyelmi rend passzív elfogadjából hirtelen aktív politikai tényezővé vált. Gondolhatunk itt a MADISZ, majd a DISZ megalakulására. Mindezek ellenére az iskola elvégezte a kultúrforradalomból ráeső feladatokat, pedig a szocialista kultúrpolitika megvalósításáért menetközben elhatározott döntésekkel olykor igen nehéz volt megküzdeni.

Az iskola eddigi históriáját áttekintve is szinte

tapintható, hogy az idő előrehaladtával mennyire más és más problémákkal kellett szembenézni. Épület- és helyiséggondok, majd a politika viharai... S közben életpályák, emberi sorsok alakultak így, vagy úgy. S nincs ez másképp a következőkben sem.

1955-ben új kezdeményezésre is sor került. Megépült az iskola csillagvizsgálója. Hogy ennek mekkora volt a jelentősége — bizonyítják az országos napilapok korabeli példányai, melyek az iskolamúzeumban találhatók. Fényképes írások számolnak be a felavatásról.

Egy évvel később, 1956-ban a forradalom fegyveres harcaiban a gimnázium történetének legnehezebb napjait élte át. A forradalmárok elfoglalták, főhadiszállásnak rendezték be. Az iskolaépület az ágyúlövésektől tetemes károkat szenvedett, ennek emlékeit ma is őrzi. A Tavasz utcai homlokzaton mindkét emelet magasságában a folyosók beleszakadtak az alagsorba. A károsodás mértékét a helyreállításkor pótlásul használt világosabb színű klinkertéglák ma is mutatják. A helyreállítás egyúttal továbbépüléssé szélesedett a társadalom, a tanulók és a tanárok összefogása révén. Az épület a Tavasz utcai oldalán toldást kapott. Az új szárny három hivatalsegédi lakást és könyvtárhelyiséget eredményezett. Az alagsorban ebédlő és politechnikai műhelyek létesültek. A hatvanas évek elején elkészült a sportudvar és megtörtént az iskolaudvar parkosítása is.

Ettől az időtől kezdve megnő a KISZ-szervezet súlya is. Jellemző, visszatérő mondat ezeknek az éveknek az évkönyveiben:

„A proletárállam iskolapolitikája lehetővé tette, hogy a munkásszármazású tanulók létszáma évről-évre növekedjen.”

A dicséretes pedagógiai értékét fokozandó, 1967-ben kitüntetések alapítására is sor került. Az Aranykoszorús Könyves-jelvényt a KISZ-szervezetben kiemelkedő munkát végzett tanuló kapta. Kis István szobrászművész alkotása, a Könyves Kálmán Emlékplakett a minden tekintetben átlagon felüli teljesítményt nyújtó tanulónak járt.

Időben egyre inkább közelítve korunkhoz, szólni kell arról a mozzanatról is, hogy felmerült: a Könyves Kálmán Gimnázium alakuljon át szakközépiskolává. A volt diákok, szülők, a társadalom tekintélyes része összefogott, és elérte a terv visszavonását. Újpest társadalma ismét tanúbizonyságot tett arról, hogy helyi viszonylatban a középiskolai képzés legfőbb megtestesítőjének a Könyves Kálmán Gimnáziumot tartja. Így szerencsére az 1980-ban esedékes háromnegyed évszázados jubileumon Krug Ferenc igazgató úr mint gimnáziumvezető vállhatott pedagógusi céljairól az emlékfüzetben:

„Lelkünket felemelő múltunk kötelez. Ezért a költő Simon István szavaival szerényen arra törekszünk: »lenni egy világ talpkövének, melyre raknak pár ezer évet és az utódok, ahogy nőnek, ne átkozzák a temetőket.«”

Nos, a világ eme talpköveire azóta is raktak már — ha nem is pár ezer évet — de tény, hogy az Alma Mater azóta 90. születésnapját is megünnevelte. Méltón, felelősséggel.

A század utolsó évtizede a kárpótláskeresés, az újrakezdés, az újrapolgárosodás évtizede. A Könyves Kálmán nevét viselő intézmény célja is ehhez igazodik. A 90 év történetét egy minden eddiginél szebb kivitelű, 237 oldalas jubileumi évkönyv őrzi, s bőven szól nem csak általánosságban, de szaktantárgyanként is külön a jelen, s a jövő feladatairól. Lehetetlen mindezeket e rövid iskolatörténeti összegzés végén felsorolni. Mégis érdekes, ahogy a találomra felütött könyv kinyílik Nagy Erika iskolapszichológus tanár-diák kapcsolatról készített felmérésénél:

„Sok a negatív életminta tanár és diák előtt egyaránt

- önzés, agresszivitás, türelmetlenség
- a kapni és nem adni szemlélet eluralkodása
- a munka, tanulás valódi értékének lebecsülése.

Mégis az új társadalom új értékeinek lehetőségeiből kell kiindulni közös gondolkodásunknak, nevelésünknek:

- szabadság, demokrácia, haza boldogulása.

Mit alakítsunk ki, erősítsünk magunkban, és diákjainkban?

Hitet:

– hazában, jövőben, egyéni boldogulásban, erkölcsi értékek megvalósulásában. Ez az egyén és nemzet hosszú távú alapja.

Bizakodást:

– a jelen jobbrafordulásában, a kultúra, a műveltség értékében.

A pozitív életminták:

– belső lelki harmónia, derű, erény, életakarat, jószág, szeretet, nyugalom, akarat, önnevelés.

Ezek a gondolatok talán idealisztikusak, de reálisra kell válniuk.”

Az iskolapszichológusi gondolatok bizonyára nem véletlenül csengenek össze Krug Ferenc köszöntőjével:

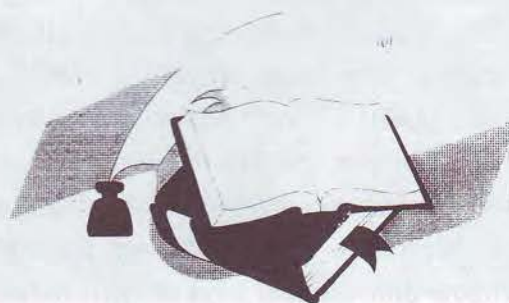
„Ez a gimnázium múltban, jelenben, és hiszem, hogy a jövőben is forrása, bölcsője akart és tudott lenni a magyarságérzésnek és tudatnak, a humanizmusban, hitben, erkölcsben való életnek.

A 90. évben is az Alma Mater folyosóit az »élet zengi be«, s ha nincs tanítás — beszédes a csönd.”

Ezzel zárul a mind ez ideig legutolsó, jubileumi évkönyv igazgatói köszöntője.

A 93. beszédes csöndű nyári vakáció előtt állítsuk párba a legelső iskolai értesítő igazgatói mondatait:

„Térj pihenni, kötelességedet híven teljesítő ifjú, de ne feledd, hogy a pihenés nem jelent teljes munkátlanságot. Keressd föl a jó könyvek társaságát, szerezd meg barátságukat, látni fogod, hogy lelked megnemesítik, s szellemedet az örök élet számára előkészítik.”

Az Újpesti Városvédő Egyesület hírei

➤ Április 5-én került sor a Dohány utcai Zsinagóga bemutatására. A több mint 150 érdeklődőt Tóth Emil főkántor és Deutsch László főrabbi urak fogadták. Az épület építéstörténeti és szakrális bemutatását követően, a jelenlévők megtekintették a Mártír Emlékművet és az átrendezett Zsidó Múzeumot. Egyesületünk elnöksége levélben köszönte meg a szívélyes vendéglátást a Budapesti Zsidó Hitközség előljáróságának és Tóth Emil valamint Deutsch László uraknak.

Az Újpesti Városvédő egyesület tagjai a mártírok emlékműjénél

(Fotó: Wagner Attila)

➤ Április 18-án nagy érdeklődés kísérte a „Károlyi család palotái Budapesten” című program keretében megrendezett bemutatót az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) Múzeum utcai épületében. A csodálatos kialakítású, díszes épület jelenlegi használatáról és az elképzelt jövőbeni hasznosításról kaptak tagjaink információt.

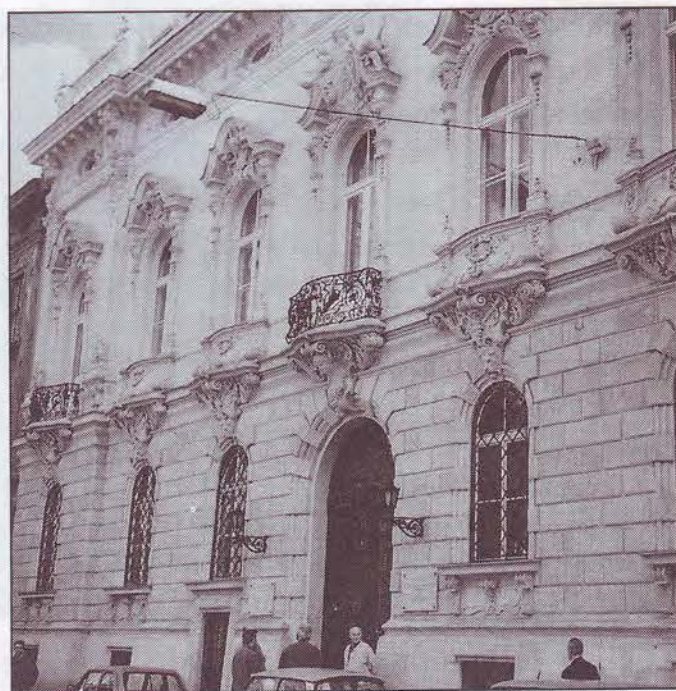
➤ Márciusi híradásunk nyomán 47 tagtársunk igényelt bokrokat és facsemetéket, hogy házaik

előkertjébe ültessék azokat. Már most felhívjuk az érdeklődők figyelmét őszi akciónkra, kérve előzetes jelentkezésüket, hogy megfelelő mennyiségű növényeket tudjunk biztosítani.

➤ Tájékoztatjuk tagtársainkat, hogy a májusi választások miatt elmaradt városházi sétánkat az őszi programban pótolni fogjuk. Augusztus végéig postán küldjük tagjainknak a II. félévi rendezvény-naptárunkat.

➤ Nyár végére elkészül az „Újpest egyházi műemlékei” című dokumentumfilm. A Helytörténeti Alapítvány gondozásában készülő alkotás jól használható majd az aktív városvédelmi programok megrendezésében is.

➤ Ezúton is jó pihenést kívánunk Egyesületünk tagjainak, barátainak a nyári szünidőre. Szeptemberben folytatjuk rendezvényeinket, amelyekről időben értesítést küldünk!

Az OMIKK homlokzata

(Fotó: Wagner Attila)

Helytörténeti hírek...

☞ Meghalt Dr. ISTVÁNFFY NÉ MIKLÓS MARGIT ny. középiskolai tanár. Pályáját 1928-ban a Kanizsai Dorottya Leánygimnáziumban kezdte, és rövid mezőtúri tanítás után 1971-ig — nyugdíjba vonulásáig — Újpesten tanított rajzot és művészettörténetet. A köztisztelőben álló pedagógust 1990-ben AD HONOREM ÚJPEST emlékéremmel tisztelték meg. Emlékét egykori tanítványai és tisztelői szeretettel megőrzik!

☞ Március 25-én a Budapesti Honismereti Társaság és az Újpesti Városvédő Egyesület szervezésében került sor arra a konferenciára amin közel harminc egyesület, alapítvány és intézmény vett részt. A konferencia témája a honismeret és a helytörténeti munka helyzete Budapesten. Az Újpesti Helytörténeti Alapítványt HIRMAN LÁSZLÓ gimnáziumi igazgatóhelyettes, kurátor mutatta be, a Városvédő Egyesületről KADLECOVITS GÉZA alelnök beszélt. Számos hozzászóló javasolta a kapcsolatok további erősítését, a konferencia rendszeres megszervezését. A budapesti Helytörténeti Gyűjtemények helyzetéről és munkájáról Dr. HOLLÓ SZILVIA főmuzeológus tartott előadást.

☞ Április 2-3-án rendezték meg a Berzeviczy Gergely Közgazdasági, Külkereskedelmi Szakiskola és Gimnázium fennállásának 50. évfordulójára emlékező ünnepségeket. Ebből az

alkalomból iskolatörténeti kiállítás nyílt az intézet épületében. Gratulálunk az iskola tanárainak, tanulóinak és további sikeres esztendőket kívánunk!

☞ A márciusi Helytörténeti Értesítő Lebstück Mária emlékirata című anyagába értelemzavaró hiba került. A bevezetőben szó esik LEBSTÜCK MÁRIA díszsírhelyre történt átemetéséről. A helyes szöveg: „A szobor nem készült el, Újpest városa azonban dísz sírhelyet adományozott s oda vitték át 1894 szeptember 21-én.” A hibáért a kedves Olvasó szíves elnézését kérjük!

☞ Értesítjük azokat a helytörténeti kutatókat akik Babits Mihály: Kártyavár című regényének most megjelent kritikai kiadásából díjmentes példányt kértek, hogy a könyv szerkesztőségünkben átvehető.

☞ „Budapest teljes utcanév lexikona” címmel május végén jelenik meg Mészáros György könyve. A neves budapesti helytörténész munkáját a Dinasztia Kiadó gondozza és 2800 Ft-os áron kapható. Felhívjuk az újpesti helytörténeti kutatók figyelmét arra, hogy a könyvet szerkesztőségünkön keresztül is megvásárolhatják. A könyv Budapest létrehozásának 125. évfordulója tiszteletére jelenik meg.

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY,
„ARANY HORGONY” GYÓGYSZERTÁR,
ÉPORG RT., HANZLIK PÁL, HOLLÓSI GYÖRGY,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS,
DR. KAPOLYI LÁSZLÓ, KOZMA SÁNDORNÉ,
ÚJPEST ÖNKORMÁNYZATA,
ÚJPESTI VAGYONKEZELŐ RT.

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány
Elnök: Dr. Sipos Lajos
Szerkesztő: Kadlecovits Géza
Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1. Tel.: 233-1976
Tipográfia: Wagner Attila
Készítette: a Spácium Bt.
Felelős: Koós Gábor